

Türkiye'deki İlk İl Gelişme Planı Girişimi: Mersin İl Gelişme Planı

Burak BEYHAN

Bu çalışmada, Türkiye'deki ilk İl Gelişme Planı (İGP) olan Mersin İGP deneyimini ortaya çıkaran bağlamın irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için öncelikle, temelde kalkınma amaçlı il geneli bir planlama çalışması olarak İGP kavramını ortaya çıkaran koşullar, tarihsel bir süreç içerisinde irdelenecek, ardından da Mersin İGP'nin nihai plan raporunun içeriği özetlenerek gözden geçirilecektir. Üst ölçek bir plan niteliği taşıyan İGP'lerin doğru anlaşılabilmesi bakımından, Mersin İGP ve onu ortaya çıkaran tarihsel sürecin irdelenmesi, plan bölgesi olarak işlevsel bölgelerin temel alınması daha doğru olsa da eğer ısrarla iller bazında kalkınma amaçlı (mekansal) planlar yapılmak isteniyorsa, bize önemli bazı çıkarımlar sunmaktadır.

1. Giriş

İl Gelişme Planları arasındaki ilk deneyimlerden birisi, belki de ilki, aslında Mersin İGP'dir. Kuşkusuz isminde İGP geçen ilk planlardan birisi Mersin İGP olsa da, daha önceki dönemlerde Türkiye'de il düzeyinde bir takım planlar yapılmıştır. Gerçekten de 1970'lerin başında İLMİP (İl Mahalli İdareler Planlaması) çalışmalarının hemen öncesinde ve İLMİP çalışmaları boyunca kalkınma planlarının devamı niteliğinde pek çok ilde bir takım planlama çalışmaları yapılmıştır (Özşen, 1988b ve 1988c). Daha sonra benzer tür girişimler, 1990'ların ikinci yarısında DPT'nin hazırladığı İl Raporları olarak kaşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar DPT uzmanlarınca (Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum (BGYU)

Genel Müdürlüğü), 1990'ların ikinci yarısında İl Gelişme Planları'na hazırlık olması niyetiyle bir seri İl Raporu (Özaslan, Elvan ve Akkahve, 1996; Akkahve, Elvan ve Özaslan, 1996; BGYU Genel Müdürlüğü, 1996; Dokuzoğuz ve Epikman, 1997; BGYU Genel Müdürlüğü, 1997; Devlet BGYU Genel Müdürlüğü, 1997; BGYU Genel Müdürlüğü, 1997) hazırlanmışsa da, söz konusu raporlar, daha sonraki planlama çalışmaları için bir envanter oluşturma gayretinin ötesine geçememiştir. Aslında il raporlarının başlangıçta böyle bir niyeti de olmamıştır. Hemen hemen hepsi DPT Planlama Uzmanları tarafından hazırlanan söz konusu raporlar, 2000'li yılların başında da devam etmiş (Bircan, Kulhan, Özaslan ve Sabuncu, 2000; Özaslan, Erşahin, Akkahve ve Sabuncu, 2001; Erşahin ve Şerifeken, 2002), İl düzeyinde kalkınma amaçlı planlama fikrinin İl Gelişme Planı (İGP) ismiyle tekrar yeşermesinde birer kilometre taşı olmuştur.

Mersin için bir İl Gelişme Planı hazırlanması fikri, aslında İl Gelişme Planı fikrinin Türkiye'deki mimarlarından olan dönemin Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Dekanı rahmetli Prof.Dr. Tayfur Özşen'in girişimleri ile şekillenmiştir. 2000'de dönemin Mersin Valisi ile yakın arkadaşlığı olan Özşen, kendisinin de kavramsal olarak gelişim sürecinde önemli katkılarda bulunduğu İl Gelişme Planını ilk defa Mersin özelinde uygulamak istemiştir. Bu kapsamda, başlangıçta İİBF bünyesinde bir çalışma ekibi oluşturulmuş, ardından da böylesi bir planlama çalışmasının mekansal dayanakları olması

Şehir Plancısı,
Yrd. Doç. Dr.,
Mersin Üniversitesi Şehir ve
Bölge Planlama Bölümü

PLANLAMA
2009/3-4

gerektiği düşünülerek, aynı dönem hem Mersin Üniversitesi Rektör yardımcılığı görevini hem de Mimarlık Fakültesi Dekanlığını yürüten Prof.Dr. Tamer Gök'ün, İl Gelişme Planı projesinde yer alması önerilmiştir. Gök'de, İGP'nin hazırlanması süreci içerisinde bulunması amacıyla 35. madde kapsamında Mersin Üniversitesi adına ODTÜ'de doktora ya da yüksek lisans çalışmalarını sürdürmekte olan Şehir ve Bölge Plancılarını bir araya getirerek, Ankara'da Prof.Dr. Ayda Eraydın'ın eşgüdüm ve yürütücülüğünde bir mekansal çalışma ekibi oluşturmuştur.

Böylece, Mersin İGP'nin mekansal araştırmalar işi Ankara'da eşgüdüm ve yürütücülüğünü Prof.Dr. Ayda Eraydın'ın üstlendiği bir ekibe havale edilmiştir. Ekipte yer alan araştırmacılar, kendilerine sağlanan destek ve kısıtlı olanaklarla ulaşılabildikleri bilgiler ölçüsünde farklı konu başlıklarını kapsayan bir dizi araştırma yaparak, alınabilecek stratejik kararlara bir altlık oluşturmayı amaçlayan ilk araştırma raporlarını hazırlamışlardır. Bu kapsamda, Beyhan (2001) tarafından "İçel'in Sosyo-Ekonomik Yapısının Mekansal Olarak Çözümlemesi ve Nüfus Tahminleri", Burat ve Sarıkaya (2001) tarafından "Doğal Kaynaklar Raporu", Eraydın (2001) tarafından "Sanayi Çalışma Raporu; İçel Sanayinin Gelişimi, Sorunları ve Geleceğine Yönelik Kestirimler", Ünlü (2001) tarafından "Turizm Raporu" ve Zorlu (2001) tarafından "Ulaşım ve Altyapı Raporu" başlıklı araştırma raporları hazırlanmıştır. Bu raporların hiç biri maalesef basılmamıştır. Ancak, Mersin Valiliği'nden temin edilen ve iki kısımdan oluşan nihai Mersin İGP raporunda söz konusu çalışmalardan yoğun biçimde istifade edildiği tespit edilmiştir.

Görüldüğü gibi Mersin özelinde İGP deneyimi iki ayrı ekip tarafından önce kısmen birbirinden kopuk biçimde yürütülmüş, daha sonra mekansal çözümlenmeleri yapan ekip hazırladıkları raporları, Mersin'deki ağırlıklı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim elemanlarından oluşan

ve yürütücülüğünü Prof.Dr. Tayfur Özşen'in üstlendiği ekibe teslim ederek, plan hazırlama çalışmalarındaki etkin katılımlarının tamamlanmışlardır. Burada başta özellikle planın mekansal araştırmalar kısmını hazırlayan ekibin hepsinin doktora ya da yüksek lisans araştırmalarını sürdürmeke olan öğretim görevlileri olmaları ve bu süreç içerisinde asli görevleri olan lisans üstü çalışmalarını aksatmaları gibi pek çok sorunun ortaya çıktığının özellikle vurgulanması gerekir. Onca özveri ile hazırlanan araştırma raporlarının, bugün Mersin'de hem mekansal hem de sektörel planlama çalışmalarını yürütmekte olan uzmanların erişimine zamanında açılmaması ve güncellenmemesi büyüklük bir eksiklik. Nitekim bugün Mersin'de il ölçeğinde kalkınma ve planlama çalışması yürüten ekiplerin çoğu hem Mersin İl Gelişme Planı için hazırlanan ilk araştırma raporlarından hem de nihai İGP raporundan habersizdir.¹

Çünkü, sadece Mersin İGP için gerçekleştirilen ilk çalışmalar değil, bir bütün olarak planın kendisi de halen diğer İGP'lerin aksine henüz internet üzerinden paylaşımına açılmamıştır. Ancak, Mersin Valiliği'nde, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğünden İGP'nin Valiliğe teslim edilen son kopyası (Mersin İGP, 2004a ve 2004b), bu çalışma için temin edilebilmiştir. Genel olarak incelendiğinde, yukarıda da belirtildiği gibi, ilk dönem içerisinde (2001 yılında) bilgi derleme ve çözümleme sürecinde yapılan çalışmaların, hem mevcut durum tespiti ve çözümlemelerinin özeti- nin sunulduğu, hem de stratejilerin ve eylem alanlarının tespit edildiği nihai plan raporunda etkin biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ana plan raporunda kullanılan bilgilerin kaynakça listesi ve göndermelerde eksiklikler bulunmasına rağmen, özellikle gelişme hedef ve stratejilerin tanımlandığı bölümde İGP deneyiminin bir muhasebesi de yapılmakta ve planlama sürecinin süreklilik arz eden biçimde ele alınması gerektiği titizlikle vurgulanmaktadır.

¹ Gerçekten de, 19-20 Ekim 2009 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen 4. Yerel Yönetimler Sempozyumu'nun "Ulusal Kalkınmada Yerel – Bölgesel Planlama ve Ölçek Sorunu" isimli oturumunda sunulan bildirilerin birisi (Bestelci, 2009) hariç hepsi konu hakkında Mersin'de yaşanan deneyimleri sunmayı amaçlayan çalışmalar (Akay ve Kılınc, 2009; Akdoğan ve Tamer, 2009; Ayten ve Dede, 2009; Çınar, Çiner ve Zengin, 2009) olmasına rağmen, söz konusu çalışmaların hiç birisinde ne Mersin İGP'den ne de Mersin RIS'ten bahsedilmektedir. Çalışmalardan birisinde (Akdoğan ve Tamer, 2009: 477), il gelişim planlarından bahsedilmekle birlikte, Mersin özelinde yaşanan deneyim ve bu deneyimin söz konusu çalışmanın ana konusu olan stratejik planlama deneyimleri bakımından bir değerlendirmesi yapılmamaktadır.

Bu çerçevede, bu çalışmada aslında Mersin İGP'nin kendisinden çok söz konusu deneyimin ortaya çıktığı bağlam tartışılacaktır. Nihai ürün olan ve ulaşılan belgelerden tamamlanamadığı anlaşılan İGP, içerdiği konu başlıklarına göre kısaca gözden geçirilecektir. Bu bakımdan, bu çalışma iki kısımdan oluşmaktadır; ilk kısımda İGP'yi ortaya çıkaran tarihsel süreç ve koşullar, özellikle Türkiye'de İGP fikrini yeşerten ve Mersin İGP'nin de yürütücüsü olan Özşen'in (1988a, 1988b, 1988c) üç çalışmasına gönderme ile ayrıntılı bir şekilde irdelenecek; ikinci kısımda ise Mersin İGP'nin içeriği sunulacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında ise İl düzeyinde yapılması öngörülen bir kalkınma planında göz ardı edilemeyecek bazı hususlar, hem Mersin deneyimi hem de genel tarihsel süreçten çıkarsanmaya çalışılacak ve Tekeli'nin (1972) çalışmasına gönderme ile de il sınırlarını baz alan gelişme planlarının bölgesel kalkınma için doğru bir yaklaşım sunup-sunmadığı sorgulanacaktır.

2. İl Düzeyinde Planlama Fikrinin Ortaya Çıkışı ve İGP

İl düzeyinde bir planlama fikri aslında Tekeli'nin (1972: 74) işaret ettiği gibi Üçüncü Beş Yıllık Plan'a değil daha öncesine uzanmaktadır. Özşen'in (1988a, 1988b ve 1988c) üç çalışması bu konuda bize bazı fikirler vermektedir. Özşen (1988a) ilk çalışmasında, İçişleri Bakanlığı'nda Araştırma, Planlama ve Koordinasyon (APK) biriminin nasıl ortaya çıktığını çözümlemeye çalışır. Sadece İçişleri Bakanlığı'nda değil, diğer kamu kurumlarında da APK birimlerinin ortaya çıkışını, Türkiye'deki kalkınma planlarının ve yıllık programların (1) hazırlanması, (2) uygulanması ve (3) izlenmesinde yaşanan sıkıntılardan kaynaklandığına işaret eden Özşen (1988a: 2-10), 1968 yılı programını yürürlüğe koyan Bakanlar

Kurulu kararı ile bütün kamu kuruluşlarında APK Birimleri'nin kurulduğunu belirtmektedir. APK benzeri birimlerin ilgili kamu kurumlarında kurulması gerekliliğinin (ilk olarak) MEHTAP² raporunda da dillendirildiğine işaret eden Özşen (1988a: 6), daha 1962 yılında her kurumda DPT ile karşılıklı çalışacak APK benzeri birimlerinin kurulmasının öngörülmüş olmasına rağmen söz konusu birimlerin ancak ilk plan döneminin sonunda 1968 yılı programında zorunluluk haline getirildiğine değinmektedir.³

Özşen'in (1988a: 1) de işaret ettiği gibi APK Birimleri'nden temel beklenti, kamu kurumları ile DPT arasındaki ilişkilerde bir aracı görevi üstlenerek, plan çalışmalarında kurumların beklentilerini DPT'ye aktarmak, planın hazırlanmasına yönelik araştırmalar yapmak, kamu kurumlarındaki uygulamaların kalkınma plan ve programlarındaki esaslara göre yürütülmesini sağlamaktır. APK Birimlerinin kuruluşunun arkasındaki temel süreç aslında il düzeyindeki planlama fikrinin ortaya çıkışına ilişkin süreçle büyük benzerlik ve koşutluk göstermektedir. İlk beş yıllık kalkınma planından elde edilen tecrübelerden, planın hazırlanması ve uygulanması sürecinin, yukarıdan aşağıya bir süreç olamayacağı anlaşılınca, aşağıdan yukarıya bir sürecin işletilmesine ihtiyaç duyulmuştur. İdari mekanizmaya yönelik olarak, bunun ilk yansıması, yukarıda değinildiği gibi, tüm kamu kurumlarında APK birimlerinin kurulması olarak kendisini göstermiştir. Elbette buradaki ele alış biçiminde aşağıdan yukarıya mekanizma, bugünkü anlaşıldığı biçimiyle bir yönetim ya da geniş tabanlı katılım süreci olarak düşünülmemiştir. Daha çok kamu yönetiminin planlı dönemin kendisine yüklediği görevleri nasıl yerine getirebileceği noktasından hareketle, aşağıdan yukarıya olan bir sürecin kalkınma planlarının hazırlanma ve uygulanma

² Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) için bakanız Sürgit (1968).

³ DPT'nin 1968'deki resmi isteğinden önce 1.6.1967 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nın yerel yönetimler bakımından kalkınma plan ve programlarıyla üstlendiği görevleri yerine getirilebilmesi açısından Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü bünyesinde Dördüncü bir Daire Başkanlığı kurulmuştur (Özşen, 1988a: 18). Ancak yine 23.6.1967 günlü Bakanlık onayı ile bu defa "Teşkilat ve Metod" birimi diye bir başka birim kurulmuştur (Özşen, 1988a: 21). Özşen'e göre, bu durum özellikle İçişleri Bakanlığı'nda tarihsel olarak, APK Birimi'nin kurulması ve kurgulanması bakımından ikircikli bir durum ortaya çıkarmıştır. Gerçekten de, Özşen'in (1988a: 12) değindiği gibi yürüttükleri hizmetlerin içiçeliğine rağmen, kurumların yeniden düzenlenmesinde planlamaya olan ihtiyaç (teşkilat ve metod biriminde olduğu gibi), kalkınma plan ve programlarına uyumun sağlanmasında kurum içi planlamaya olan ihtiyaç (Dördüncü daireye verilen görevde olduğu gibi) ayrı tutularak ayrı örgütlenmelere gidilmiştir. Bir yanda, yeniden düzenleme açısından organizasyon ve metod ayrıca yönetimi geliştirme birimleri kurulmuş, diğer yanda, kalkınma plan ve programları ile kurumların uyumunu gerçekleştirmek için APK Birimleri kurulmuştur.

imkanlarını arttıracığı düşünülmüştür. İl düzeyindeki planlama çalışmalarının da aslında aşağıdan yukarıya sürecin mekansal bir yansıması olduğu düşünülebilir.

Gerçekten de ilk sürümleri 1990'ların ikinci yarısında DPT uzmanlarının hazırladıkları İl Raporları olarak karşımıza çıkan il düzeyindeki planlama yaklaşımının izleri, aslında çok daha gerilere gitmektedir. Öyle ki 1970'lerin başında karşımıza İLMİP deneyimi çıkmaktadır. İLMİP deneyimin daha iyi anlaşılabilmesi için, APK Biriminin, İçişleri Bakanlığı'ndaki evriminin 1970'lerin başında geçirdiği evrimin incelenmesinde büyük fayda bulunmaktadır. Özşen'in (1988a: 18-19) belirttiği gibi Kasım 1970'de hazırlanan "İçişleri Bakanlığı Merkez ve Taşra Örgütlerinde Araştırma Planlama ve Koordinasyon hizmetlerinin Yeniden Düzenlenmesine İlişkin Öneri ve Gerekçesi" raporu üzerine, 17 Kasım 1970 tarihinde İçişleri Bakanlığında, ilk kez bağımsız bir birim olarak (1) Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü ve (2) Bakanlık Danışma Kurulu'ndan oluşan APK Birimi kurulmuştur. Daha önceden kurulan Dördüncü Daire bünyesindeki "plan ve toplu kalkınması" birimleri ile sonradan kurulan "teşkilat ve metod" birimi yeni kurulan APK Genel Müdürlüğü'ne intikal ettirilmiştir. Birimin taşra organları ise (1) İl Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü ve (2) İlçe Planlama Uzmanlığı olarak belirlenmiştir. İşte il düzeyinde bir planlama fikri, aslında APK Birimlerinin oluşturulması süreci içerisinde kendisini ilk başta İçişleri Bakanlığı'nın taşra teşkilatının örgütlenmesi süreci içerisinde İl Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü olarak göstermiştir.⁴

İşte bu noktada, Özşen'in (1988b) diğer çalışması il düzeyinde bir planlamanın neden gerekli

olduğuna ilişkin gerekçeleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Hazırlık, uygulama ve izleme-değerlendirme aşamalarından oluşan genel planlama sürecinin, il yönetimi açısından (1) planlama, (2) koordinasyon ve (3) izleme şekline dönüştüğünü savlayan Özşen (1988b), il ve ilçe düzeyinde yerine getirilmesi gereken görevleri (a) planlama, (b) koordinasyon, (c) izleme ve (d) örgütlenme olarak sınıflandırdıktan sonra her bir başlık altında, il düzeyinde yürütülecek planlama çalışmalarını rasyonel kılmaya çalışmaktadır.

Öncelikle, Özşen (1988b: 163) "il düzeyindeki planlama yaklaşımlarının tarihsel gelişim sürecinin incele"yerek, ileride "yapılması gereken düzenlemelerin belirlenmesine katkıda" bulunmayı amaçlamaktadır. İl düzeyindeki planlama işlevini (1) "Ulusal Kalkınma Planı ve Yıllık Programların Hazırlanmasına Yönelik Çalışmalar" ve (2) "Ulusal Kalkınma Planı ve Yıllık Programlardan Kaynaklanan Diğer Yerel Plan ve Programlarının Hazırlanması Çalışmaları" olarak iki ana kümede toplamaya çalışan Özşen (1988b: 163-164), her iki küme için de "Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda yer alan toplumsal ve ekonomik politikaların, bunların uygulanmasına yönelik ilke ve tedbirlerin gözönünde tutulması"-nın zorunlu olduğuna vurgulamaktadır. Özşen (1988b: 168), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan Toplum Kalkınması Yaklaşımının il ve ilçe düzeyinde planlama ve programlama çalışmalarının yapılmasını öngördüğüne işaret ederek, İl düzeyinde bir planlama çalışmasının ilk kalkınma planından bu yana istenilen bir husus olduğunu açığa vurmaya çalışmaktadır. Ancak bununla birlikte, il sınırlarının, bölgesel ölçekte bir planlama çalışması için plan bölgesi olarak kabul edilmesinin ne kadar doğru olduğu sorusu

⁴ Bununla birlikte APK Genel Müdürlüğü'nün ömrü uzun sürmemiş, 13 Eylül 1972 yılında APK Genel Müdürlüğü kaldırılarak, görevleri Tetkik Kurulu Başkanlığı'na devredilmiştir. Ancak, 30.12.1977 tarihli Bakanlık onayı ile APK Genel Müdürlüğü ve Bakanlık Danışma Kurulu yeniden kurulmuştur. Fakat 1978'deki hükümet değişikliği nedeniyle bu girişim de uzun ömürlü olamamıştır (Özşen, 1988a: 32). APK Birimine kalıcılık kazandırarak, giderek gelişmesine yönelik çalışmalara belli bir düzeyde süreklilik sağlayan son girişim, 26.7.1979 tarihinde APK Genel Müdürlüğü'nün üçüncü kez kuruluşu olmuştur (Özşen, 1988a: 33). 1979 yılındaki bu düzenleme ile DPT'nin istediği APK Birimi olarak, İçişleri Bakanlığı örgütlenmesinde merkezde karşımıza yine (1) APK Genel Müdürlüğü ve (2) Bakanlık Planlama Danışma Kurulu; taşra teşkilatında ise genel müdürlüğe bağlı olmak üzere (1) İl APK Müdürlükleri ve (2) İlçe APK Uzmanları çıkmaktadır. Yeni kurulan birimlerin eleman ihtiyacını karşılamak için 9 Şubat 1982 tarih ve 17600 sayılı Resmî Gazetede "İçişleri Bakanlığı APK Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yönetmeliği" yayınlanarak, APK uzmanlarının işe alınması, yetiştirilmesi ve görevlendirilmelerine yönelik ilk yasal düzenleme yapılmıştır. Takip eden bir takım yasal düzenlemelerin ardından, 14 Aralık 1983 tarihinde 1944 yılında kurulan Tetkik Kurulu kaldırılarak, Araştırma, Geliştirme, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı kurulmuş, 18 Haziran 1984 ise kurulun ismi yeniden "APK Kurulu Başkanlığı" olarak değiştirilmiştir. 7 Mart 1986, İçişleri Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı İl ve İlçe Planlama Birimleri Uzmanlık Yönetmeliği yayınlanması ile İl ve ilçelerde planlama uzmanı olarak çalışacak personel için gerekli yasal zemin hazırlanmıştır (Özşen, 1988a: 39).

halen cevapsız kalmaktadır. Tüm bu savlama sürecindeki temel çıkış noktası, ulusal kalkınma plan ve programlarının uygulanmasındaki bütünlüğün temin edilmesidir.

İl düzeyinde bir planlamanın gerekli olduğunun düşünülmesine neden olan ilk hukuki dayanaklar, Özşen'in (1988b: 169) de işaret ettiği gibi, 1970 yılı kalkınma programında yer alan bazı tedbirlerle uzanmaktadır. Öyle ki, 1970 yılı programında;

İl Koordinasyon Kurulları, ilin ekonomik ve sosyal yapısını inceler, araştırır, bu konudaki istatistik ve özel bilgileri toplar, bunun sonunda ilin envanterini düzenler. Bundan sonra ilçeler üzerinden ilin bütün ihtiyaçlarını önem ve öncelik sırasına koyarak, imkanlarla ölçülü bir yıllık program tasarısı hazırlar ve mahalli idarelerin kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirebileceklerini bunların yetkili kurullarına; bunun dışında kalanları, yıllık programlara alınabilmesi için Mart ayı sonuna kadar ilgili merkezi kademe kuruluşlarına gönderir.

denilmektedir. Burada etkin bir planlama öngörüldüğü gayet açık olmakla birlikte, bilgilenme süreci bakımından özkaynaklarla gerçekleştirilebilecek ihtiyaçların program tasarısının merkezi kademe kuruluşuna gönderilmemesi bir eksiklik olarak belirmektedir. Bununla birlikte, 1971 yılı programında, “planların ve programların hazırlanması ile ilgili tedbirler” başlığı altında ise, bu sefer il ve ilçeler için “mevcut [doğal], beşeri, iktisadi ve sosyal kaynakların tam bir envanterinin yapılmasının devamlılığı[nın] sağlanacağı ve İl Koordinasyon üyeleri vasıtasıyla Van, Elazığ, Samsun, Zonguldak ve İzmir pilot illerinde bu çalışmalara başlanacağı, üretilen envanterlere dayalı olarak ihtiyaç programlarının hazırlanacağı ifade edilmektedir (Özşen, 1988b: 169 ve 1988c: 389-90). Özşen (1988c: 389-90), İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığınca (1988) yayınlanan “Mülki ve Mahalli İdareler Düzeyinde Planlama” isimli kitapta yer alan son çalışmasında bu pilot

projelerin 1972 yılında tüm illere yayılarak, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İLMİP (İl Mahalli İdareler Planlaması) olarak karşımıza çıkan önerinin başlangıç noktasını oluşturduğunu savlamaktadır.

Gerçekten de, “yerel ortak ihtiyaçların DPT'nin yardımı ile, Valinin önderliğinde, İl Özel İdaresi, Köy Bütçeleri ve gerekli hallerde Belediye Planları ile karşılanması” için DPT'nin “yetiştirdiği uzmanlar [biret danışman olarak 1971 yılının] ilkbahar ve sonbahar[ın]da [söz konusu illere] gönder[il]erek il düzeyinde 5 yıllık ve yıllık programlar yapılmış, söz konusu uzmanlar yine “koordinasyon hizmetine yardım ede”rek, “ulusal ve yerel planlar için kaynak araştırması yapmış[,] proje olanakları[nı] belirginleştirerek de], özel yerel yatırım olanak ve heveslerinin verimli projelere yönelmesine öncülük” etmişlerdir (Özşen, 1988c: 391). Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için, İçişleri Bakanlığı'ndaki örgütlenme sürecine koşut olarak DPT bünyesinde de “Müsteşarlık Makamının [17.9.1971 tarih ve] 290 sayılı genelgesiyle ‘İl Planlaması Birimi’” isminde yeni bir birim kurulmuştur.⁵ Tüm bu süreç boyunca, “İl Planlaması çalışmalarının amacı, kapsamı ve yürütülmesi hususunda İçişleri Bakanlığı ile daimi bir koordinasyon ve işbirliği sağlanmış ve çalışmalar ana hatları ile bir protokole bağlanmıştır” (Özşen, 1988c: 392). Yürütülen “çalışmalar sonucunda yerel yönetim birimlerinin her biri için bütçe ve yatırım ilişkilerine ve yatırımların yönlendirilmesine ait önerileri kapsayan ön raporlar ortaya çıkmıştır” (Özşen, 1988c: 393). Aslında DPT'nin, 1990'ların ikinci yarısında İGP sürecine bir hazırlık olduğu düşünülebilecek “İl Raporları” çalışması ile bu fikri yeniden kalkınma planlarının gündemine taşıdığını görmekteyiz. Tıpkı 1971 deneyiminde olduğu gibi DPT uzmanlarının, 1990'ların ikinci yarısında İl Raporları çalışmalarının gerçekleştirmeleri için alanlara genellikle üçer kişiden oluşan gruplar halinde yollandığı gözlenmektedir.

⁵ Daha sonra 8.2.1972 tarih ve 336 sayılı genelge ile “290 sayılı genelgede öngörülen ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığına bağlı olarak kurulan ‘İl Planlaması Birimi’nin genişletildiği, ‘İl Planlaması Bölümü Müdürlüğü’ haline getirildiği, 1971 yılı il planlaması çalışmalarına katılan danışmanlardan altı uzmanın İl Planlaması Bölümü'nde görevlendirildiği ve Bölüm Müdürlüğü'nün diğer daire başkanlıkları ve şube müdürlükleri ile” ilişkilendirildiği görülmektedir (Özşen, 1988c: 396). Özşen'in yaşam özetinden, kendisinin de bir süre 1978-1979 yıllarında Devlet Planlama Teskilatında görevlendirildiği ve “İl Planlaması Bölümü Müdürlüğü” görevini yürüttüğü bilinmektedir (<http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/ozsen>).

Bir sonraki yıl (1972) için hazırlanan kalkınma programı “İl Planlaması”na ilişkin gelişmeler bakımından yine önem taşıyan bir programdır (Özşen, 1988b: 171):

Programa göre illerde Anayasanın 41 inci ve 116 ncı maddeleri uyarınca “**milli ihtiyaç**” (toplum yararı) ve “**müşterek mahalli ihtiyaç**” ayrımına uygun bir planlamanın yapılması, planların başarıyla uygulanabilmesi ve uygulamanın geliştirilmesi için 1971 yılının ikinci yarısında “Pilot Proje” niteliğinde olmak üzere “**İl Planlaması**” çalışmalarına başlandığı ve mahalli idareleri kapsayan İl Planlaması Pilot Projesi çalışmalarıyla, planlama tekniğinin etkinliğinin ve uygulamanın verimliliğinin artırılması, mahalli idarelere görevleriyle orantılı olarak gelir kaynaklarının sağlanması, öz kaynaklarının geliştirilmesi ve tüm kaynakların, kalkınma hedef ve ilkelerine uygun biçimde kullanılması ve değerlendirilmesinin genel amaçlar olarak saptandığı belirtilmiştir. [vurgular eklenmiştir]

1972 yılında tüm illerde uygulanması öngörülen “İl Planlaması” çalışmalarında sırasıyla: (1) Toplantılar Düzenlenmesi, (2) Çalışma Gruplarının Kurulması, (3) Envanter Çalışması ve Verilerin Derlenmesi, (4) Yerel Yönetimlerin Gelir ve Gider Projeksiyonlarının Yapılması, (5) Ortak Yerel İhtiyaçların Saptanması, (6) İhtiyaçların Öncelik Sırasına Dizilmesi, (7) Yatırım Projelerinin Hazırlanması, (8) Gelir-Gider Dengesinin Kurulması, (9) İLMİP Çalışmalarının Sonuçlandırılması ve 1973 Yılı Bütçe Rasyonalizasyonu, (10) İLMİP Raporunun Hazırlanması, adımları izlenmiştir (Özşen, 1988c: 398-401).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yıllık (1971 ve 1972) programlarında belirginleşmeye ve uygulama sürecinde ilk meyvelerini vermeye başlayan “İl Planlaması” fikri, Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde, doğrudan kalkınma planının kendi içerisinde il (mahalli idareler) planlaması (İLMİP) ismi ile “diğer planlama araçlarına ek bir planlama aracı olarak getirilmiştir”.⁶ Bunun yanı sıra, “1973 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Kararda

da illerde, [İLMİP] çalışmalarının Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı amaç ve ilkeleri çerçevesi içinde, valilerin yetki ve sorumluluğu altında yürütüleceği, ancak valilerin bu görevi İl Koordinasyonu Kurulları çalışmalarını yürütmekle görevlendirilebilecekleri vali yardımcısına devredebilecekleri belirtilmiştir” (Özşen, 1988b: 172), 1974 Yılı programına ilişkin kararda ise İLMİP çalışmalarının, gerekli hallerde planlar revize edilerek ve eksikleri tamamlanarak, uygulamalara devam edilmesi ve “henüz il planlarını tamamlamamış iller” için de 1974 yılı içinde bu çalışmaların sonuçlandırılması öngörülmüştür (Özşen, 1988b: 173). Özşen'in (1988b: 173) vurguladığı gibi, 1974 programında, yine “ilk kez, il planları içinde öngörülen projelerin desteklenmesi amacıyla il özel idarelerine yapılacak yardımlara ilişkin taleplerin değerlendirilmesinde yerine getirilmesi dikkate alınacak koşullar belirtilmiştir”.

1974 programında Özşen (1988c: 408), oldukça ilginç ve küçük bir ayrıntıya dikkat çekerek, kendisinin de İLMİP benzeri girişimlerden beklentisinin ne olduğunu çok güzel biçimde ortaya koymaktadır:

1974 programında ise konu “İl Mahalli İdareler Planlaması” başlığı altında ele alınmış, daha önce “Mahalli İdareler” sözcüğünü içine alan parantezler kaldırılmıştır. Küçük gibi görünen bu davranışın aslında daha büyük ve gerçekçi anlamı vardır. Daha sonra tartışılacağı gibi bu davranışla “İl Planlaması” kavramı yerine “İl Mahalli İdareler Planlaması” kavramı getirilmiş, çalışmanın adı en gerçekçi ve doğru bir biçimde konmuştur. Çünkü kanımıza göre İl Planlaması Yerel Yönetimler Planlamasından daha geniş bir kapsama sahip bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi Özşen'in APK Birimlerinin İçişleri Bakanlığındaki kurumlaşma sürecine ilişkin tüm planlama işlerinin tek bir çatı altında yürütülmesinin doğru olacağı yönündeki görüşü, İl Planları özelinde tamamen tersine dönmekte, İl Planlaması ve İl Mahalli İdareler Planlaması farklı kefelere konmaktadır.

⁶ Hukuki dayanak açısından ise, İLMİP çalışmalarının dört ana hukuki temele dayandığını savlayan Özşen (1988c: 383-5), bunları; (1) 1961 Anayasası; (2) DPT Kuruluş Yasası; (3) Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar (özellikle 1971 Yılı Programından başlamak üzere Yeni Strateji ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı); (4) DPT Müsteşarlığının 1971 ve 1972'deki muhtelif genelgeleri olarak sıralamaktadır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, İLMİP ile müşterek mahalli ihtiyaçlarının saptanması, bunları karşılayacak kaynakların araştırılması, değerlendirilmesi, programlanması ve projelendirilmesi suretiyle, merkezin yapacağı teknik ve mali yardımların rasyonel kullanımı ve coğrafi bakımdan dengeli dağılımının sağlanması hedeflenmiştir (Özşen, 1988c: 380). İLMİP'in APK Birimlerinden beklendiği gibi kalkınma planında "Mahalli İdareler ile merkezi idarenin taşra kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamada" kullanılabilir bir araç olarak da görüldüğüne işaret eden Özşen (1988c: 380), "her ilde valinin sorumluluğu altında il özel idareleri, belediyeler ve köylerin beş yıllık faaliyetlerini içeren ve bu kuruluşlar için zorunlu planlama belgeleri" olması öngörülen İLMİP'in, "bir yöntem araştırmasından öteye geçemediğini", yürütülen çalışmalar[ın] örgütlenme ve personel yetersizliği, ön çalışmaların yetersiz olması ve konunun önceden ayrıntılı olarak incelenip planlanamamış bulunması, bütün illerde tek tip bir uygulama için bir model geliştirilmemesi, yerel yönetimlerin karar ve icra organlarının katılımının sağlanamaması ve kuşkusuz yerel yönetimlerin, başka kaynaklarının yetersizliği olmak üzere yapısal sorunları nedeniyle başarılı olamadığını" ifade etmektedir.⁷ Kısaca Özşen'in belirttiği gibi, "1972-1973 yıllarında yoğun bir biçimde yürütülmeye çalışılan İLMİP çalışmaları, 1974 yılından sonra yavaşlamış ve bu dönem tümüyle incelendiğinde başlangıçta daha ziyade 'Durum Saptama ve Olması Gerekeni Arayış' biçiminde bir görüntü sunmuş, özellikle Yeni Strateji ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planıyla konu olgunlaşmaya, gerçek içeriğine kavuşmaya başlamış" olsa da Üçüncü Plan dönemi içerisinde devamlılığı gerekli önlemlerin zamanında alınmaması nedeniyle sağlanamamıştır.⁸

Ara program niteliğinde olan 1978 Yılı Programında da İLMİP çalışmalarının sürdürüleceğinin ve söz konusu planların "gerice yöreler için yapılacak 'Bölgesel Planların' hazırlanmasında ve uygulanmasında bir araç olarak kullanılacağı"nın

öngörülmüş olmasına rağmen, Dördüncü beş yıllık kalkınma planından başlayarak İLMİP'in yerini Yerel Yönetim Planları'na bıraktığı, ancak Özşen'in (1988b ve 1988c: 411) de vurguladığı gibi plan dönemi içerisindeki yıllık programlarda konuya her hangi bir açıklık ve yönlendirme getirilmediği, "bunun yerine il ölçeğinde konsolide bir plan yerine her yerel yönetim biriminin kendi beş yıllık planlarını ve yıllık uygulama programlarını hazırlaması"nın öngörüldüğü gözlenmektedir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma planında ise Beyhan'ın (2009: 144-145) da vurguladığı gibi işlevsel bölgelere öncelik verilmeye başlanmış ve haklı olarak idari sınırları baz almayan bölgelerin plan bölgesi olarak belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Özşen'e (1988c: 412) göre, "İLMİP yaklaşımı gerek il düzeyindeki, gerekse yerel yönetimler düzeyindeki planlama gereksinmesi ve buna yönelik arayışlar açısından, bu alanda planlı dönemde yapılmış girişimlerin en önemlisi olma özelliğini, Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemlerinde kendisini aşan yeni bir uygulamanın gerçekleştirilememesi nedeniyle" 1980'lerde de korumuştur. İşte belki bu nedenlerden dolayı, Özşen'in ya üyesi olduğu ya da Komisyon başkanlıklarını üstlendiği Özel İhtisas komisyonları raporlarında (DPT, 2006) getirilen önerilerin bir yansıması olarak, il genelini kapsayacak bir plan olarak İl Gelişme Planı fikrinin Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarına (DPT, 1995 ve 2000) yeniden, ancak yine olgunlaşmamış bir içerikle girdiğini görmekteyiz. Hatta yine Özşen'in Komisyon başkanlığını üstlendiği Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda (DPT, 2008), bölgesel gelişmede kullanılabilir dört temel araç; (1) bölge planları, (2) kalkınmada öncelikli yöreler, (3) il gelişme planları ve (4) diğer kalkınma politikalarının 'bölgesel boyutu' olarak sıralanmaktadır.

Yukarıda özetlendiği şekilde, kalkınma planlarında il düzeyindeki planlama çalışmalarının evrimini çözümleyen Özşen (1988b: 181),

⁷ Geray (1997: 307) da "Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, bölge planlaması yerine önerilen İLMİP'in başarıya ulaşamadığını ifade etmektedir.

⁸ Yavuz (1974: 7) da, "[b]aşta İl Özel İdareleri olmak üzere, bir ilin sınırları içindeki belediyelerin kaynaklarını birleştirerek planlı kalkınmaya katkıları artırma amacına yönelik [İLMİP'in daha 1974 yılında] unutulmak üzere" olduğundan bahsetmektedir. Yavuz (1974: 7) bunun nedeni olarak da, gelir projeksiyonun yapılamamasını ve köylerin kapsam dışı bırakılmasını göstermektedir.

İl Planı kavramının süreç içerisinde değişik biçimlerde ele alındığını ortaya koymaktadır: (1) 1971 ve 1972 programında olduğu gibi merkezi yönetim ile yerel yönetim yatırımlarının birlikte ele alınması; (2) İLMİP’de “olduğu gibi il içinde yer alan tüm yerel yönetim birimlerinin yapacakları yatırımların il düzeyinde konsolide” edilerek yeniden düzenlenmesi; (3) İl Özel İdaresi için düşünülen planlar. Özşen (1988b: 221) daha sonra il planlama ve koordinasyon müdürlüklerinin kurulması sürecini izah ederek, il düzeyindeki planlamanın kurumlaşmasına ilişkin sorunları ortaya koymaktadır. Kalkınma planlarında vali ve İl Koordinasyon Kurullarına verilen görevlerin artması ve “bu görevlerin herhangi bir teknik eğitimden geçmemiş büro personeli eliyle yürütülemeyeceğinin anlaşılması üzerine”, “il düzeyinde planlama hizmetlerini yürütecek teknik bir birimin oluşturulması”na yönelik bir gereksinimin ortaya çıktığını belirten Özşen (1988b: 221), planlı dönemin ilk yıllarında “bu konu üzerinde uzun bir süre gereken önemle durul”madığını ifade etmektedir. Her ne kadar, kalkınma planlarının uygulanması sürecinde DPT ile Valilikler arasındaki ilişkileri idame ettirmekle sorumlu olacak sekreterlik görevlerinin yerine getirilmesi amacıyla İl İdaresi Kanunu’ndaki hükümlerden yararlanılarak, “1963 yılında, 41, 1964 yılında 10 ilde “Planlama Bürosu” kurulmuş] ve 1967 yılında” tüm illerde bu büroların kurulması tamamlanmışsa da, aynı yıl başlatılan İÇ-DÜZEN⁹ çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen araştırmalarda, “uygulamada bağımsız birer sekreterlik bürosu kuran il sayısının yok denecek kadar az olduğu ve işlerin genellikle il yazı işleri kalemi ve özel kalem” olmak üzere halihazırdaki birimler eliyle yürütüldüğü, “il planlama biriminin çeşitli adlar altında oluşturulduğu ve 9 değişik ad taşıdığı belirlenmiş” (Özşen, 1988b: 222), “[i]l düzeyinde üstlenilen görevlerin gereken biçimde yürütümünü sağlayacak teknik bir birimin oluşturulması için ... ‘İl Planlama Müdürlüğü’

[birimlerinin] kurulması önerilmiştir” (Özşen, 1988b: 223).

Görüldüğü gibi yukarıda Kasım 1970 raporunun bir gereği olarak kurulduğu ifade edilen İl Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, varlığını, aslında İÇ-DÜZEN projesinde ortaya konulan görüş ve düşüncelere de borçludur. 1972 yılı sonlarında APK Genel Müdürlüğü kaldırılarak görevleri Tetkik Kuruluna devredilince, illerdeki APK görevlerinin “genelde yine bürolar tarafından yürütüldüğü” tahmin edilmektedir (Özşen, 1988b: 224). Daha sonra her ne kadar, 1977 yılında çıkarılan “Valilik ve Kaymakamlık Büroları Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği”nde İl Planlama Büroları’nın görevleri düzenlenmiş, tutulacak dosyalar belirlenmiş ise de, Özşen’in (1988b: 225) vurguladığı gibi, “il planlama birimleri konusu kalıcı bir düzenlemeye konu yapılamamıştır”. Ancak, “1980 ve 1981 yılları programlarında il planlama birimlerinin hukuki yapıları ile yetki ve görevlerini belirleyecek düzenlemenin program döneminde uygulamaya konulması öngörül-müş” ve bu kapsamda 13 Kasım 1981 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “İçişler Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Yönetmeliğin” (Özşen, 1988b: 224) 6. maddesinde “İl Planlama ve Koordinasyonu Müdürlüğü”, Genel Müdürlüğün İl Kuruluşu olarak düzenlenmiştir (Özşen, 1988b: 225).¹⁰

Genel olarak irdelendiğinde, İl ölçeğindeki bir planın taşınması gereken mekansal kaygıların, Özşen’in (1988a; 1988b; 1988c) çalışmalarından netlikle takip edilemediği ortaya çıkmaktadır. Ulusal sosyo-ekonomik planların hazırlanmasının Anayasada devlet ödevi sayıldığına işaret eden Özşen (1988c: 367), söz konusu “planın emredici olduğu alan[ın], hükümetlerin emredici oldukları alanı aşarak bütün devlet kurumlarını kapsa”dığına işaret ederek, il düzeyinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususun, “ulusal kalkınma

⁹ İÇ-DÜZEN projesi için bakınız Çoker (1981).

¹⁰ 18.7.1984 tarih ve 84/8360 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İçişleri Bakanlığı’nın taşra teşkilatına ilişkin kadrolar arasında 67 planlama ve koordinasyon müdürü, 92 planlama uzmanı ve 67 planlama uzman yardımcısı unvanlı kadro ihdas edilmiştir (Özşen, 1988b: 227). “İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlükleri, 1981 yılında APK Genel Müdürlüğünün il kuruluşları içinde düzenlenmişken, önce 174 sayılı Kanun Hükmünde Kararname sonra da 3046 sayılı ve Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkındaki Yasa Gereğince APK Kurul Başkanlıklarının taşra birimi oluşturamamaları nedeniyle valilik kuruluşu içinde düzenlenmek durumuna gelmişlerdir.” (Özşen, 1988b: 245) Ancak merkezin yetkisi (APK Genel Müdürlüğü) yine bir şekilde devam etmiş en son 13 Temmuz 1988 tarihinde resmi gazetede “İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlükleri Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği” yayımlanmıştır.

planlarının bütünlüğü ilkesi” olduğunu vurgulamakta (Özşen, 1988c: 366), bütünlük ilkesinin ise alt ölçek tüm planların kalkınma planı ile tutarlı olması zorunluğunu getirdiğini ve “çeşitli kaynaklardan farklı yöntemlerle sağlanmış ve ayrı amaçlara göre değerlendirilmiş verilere dayanan çeşitli **yerel** ve **yersel** (fiziki) planların bulunduğu bir toplumda ulusal planların başarı sağlama olanağı”nın [vurgular eklenmiştir] bulunmadığını savlamaktadır.¹¹ Burada vurgulanan yersel (fiziki) planlarla imar planı ya da üst ölçek diğer mekansal planların kastedilip-kastedilmediği net olmamakla birlikte, Özşen (1988c: 367) “ayrı tüzelkişilikleri, hizmet alanları, gelirleri ve bütçeleri olan [yerel] yönetimlerin hazırlayacakları planların kavrayıcılık ve bütünlük ilkesi ile çatışan yanları bulunabil”eceğini kabul etmekte ve “yerel yönetimlerin kendi **yerel kalkınma** ve **yersel planlarını**, ulusal planların veri ve direktiflerine göre hazırlayıp uygulamaları[nın], varolan sistemde köklü değişiklikler yap”ılmadan [vurgular eklenmiştir] da mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bu çerçevede, Özşen (1988c: 367), “[1] **ulusal plan**, [2] **yerel plan** ve [3] **yersel planların** karşılıklı yerlerinin belirtilmesi[nin], kaynak ve kapasite savurganlığının önlenmesi ve yatırımların yurt düzeyinde **dengeli bir şekilde dağılımı** yönünden gerekli” [vurgular eklenmiştir] olduğunu vurgulamaktadır. Yazımın sonuç bölümünde planlar arasındaki kademelenme ve il düzeyindeki bir kalkınma planının (yerel planların), yatırımların yurt düzeyinde dengeli bir şekilde dağılımını temin edip-edemeyeceği hususu, Tekeli’nin (1972) konu hakkındaki bir çalışmasına gönderme ile yeniden ele alınacaktır.

Anayasaya göre yerel yönetimlerin “kendi coğrafi sınırları içinde” sosyo-ekonomik kalkınma planları (yerel planlar) yapabileceğine işaret eden Özşen (1988c: 368), yerel yönetimlerin bu tür planlar üretmelerindeki sınırlamalardan bir diğerinin kalkınma planlarındaki bütünlüğün korunması yanı sıra yerel birimlerin coğrafi sınırları olduğunu, “idarenin bütünlüğü” “ilkesi

de gözönünde tutulduğunda, yerel yönetimlerin kendi coğrafi alanlarında kapsayıcı ve sosyo-ekonomik nitelikte planlar yapabilmesi[nin] çok yönlü planlamanın gerekli kıldığı yüksek teknik, iyi örgütlenme ve sıkı disiplin sağlanması gibi temel koşulların gerçekleştirilmesine bağlı bulun”duğunu, “kaçınılmaz olarak, bu tip **yerel planların** yapılmasında özellikle teknik, mali ve örgütsel açılarından devletin yardımını[n] ve ulusal planlarla bütünlüğün sağlanması amacıyla da denetimin[in] zorunlu” [vurgular eklenmiştir] olduğunu vurgulamaktadır. Özşen (1988c: 368) bu vurgulamalarının hemen ardından, “devletin bu görevlerini yerine getirirken ulusal planla yerel planlar arasındaki ilişkilerin net bir biçimde saptanmış, bir başka deyişle **planın mekan boyutunun** ve bu boyut içinde yerel planların konumunun da öncelikle belirlenmiş olması gerek[tığını ve aslında] planlı döneme geçildiğinden beri bu tip arayışlara rastlanmakla birlikte, bu sorunun Türk planlılığının çözülmemiş ana sorunlarından birisi olarak varlığını sürdürdüğünü” [vurgular eklenmiştir] belirtmektedir. Bu ifade de ‘planın mekan boyutu’ ile kastedilenin ne olduğu yine tam kestirilememekle birlikte, 1960 ve 1970’lerde tecrübe edilen bölge planlarından ziyade yine 1970’lerde uygulanmaya çalışılan İLMİP benzeri girişimler olduğu düşünülmektedir. Keza, Özşen (1988a, 1988b ve 1988c) çalışmasında çok nadiren bölge planlarından ve bölgesel kalkınma planlarından bahsetmekte (bakınız Özşen (1988c: 411), sıklıkla “İl Mahalli İdareler Planlaması” (İLMİP) yaklaşımının geliştirilememesini, önemli bir fırsatın kaçırılması olarak görmektedir. Gerçekten de İLMİP gibi yerel planlama yaklaşımlarında süreklilik ve kalıcılık sağlanamamış olması, Özşen için bu sorunun ana kaynaklarından birisini oluşturmaktadır.

3. Mersin İGP Raporunun İçeriği

Yukarıda tanımlanan süreç içerisinde, 2000’li yıllarda İl düzeyinde kalkınma amaçlı bir plan olarak İGP ismiyle Türkiye gündemine yeniden oturan

¹¹ Kalkınma planlarının hazırlanabilmesi ve uygulanabilmesi için illerde yukarıda tanımlandığı şekilde İLMİP benzeri planlar yapılması gerektiğini öneren Özşen (1988a: 8), ilginç bir şekilde, “bakanlıkların hazırlayacakları plan taslaklarının sektörel esasa göre hazırlanmış, kapsayıcı bir plan niteliğinde değil, fiziksel planlama şeklinde olacağını” öngörmektedir. Burada Özşen’in fiziksel planlama işini, kapsamını tam olarak bilemediğimiz bir şekilde ilgili bir takım bakanlıkların sorumluluk alanı içerisinde gördüğü gibi bir sonuç da ortaya çıkmaktadır. Burada kastedilen planların o dönem Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’na yürütülen üst ölçek mekansal planlar olduğu düşünülebilir.

planlardan ilki, daha önce de değinildiği gibi, Mersin için yapılmıştır. nihai Mersin İGP raporu iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda (Mersin İGP, 2004a), mevcut duruma ilişkin tespitler ve çözümlenmeler sunulmakta, gelişmenin planlanması isimli ikinci kısımda (Mersin İGP, 2004b) ise temel politika, stratejiler ve eylem alanları belirlenmeye çalışılmaktadır. Beş alt bölümden oluşan birinci kısımda sırasıyla; (1) sosyal yapı, (2) ekonomik yapı, (3) kentsel ve kırsal altyapı, (4) çevre ve (5) devam eden, planlanan kamu ve özel sektör yatırımları, teşvik ve kredilere ilişkin bir takım bilgiler sunulmaktadır. Altı alt bölümden oluşan ikinci kısımda ise sırasıyla; (1) Mersin ili ve bölgesel gelişme politikaları, (2) Mersin ilinin dünya ve Türkiye içindeki konumu, (3) gelişme sorunsalı, (4) gelişme hedefleri ve stratejileri, (5) eylem planı ve (6) uygulama düzenine ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

Raporun mevcut duruma ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı ilk kısmı incelendiğinde, söz konusu çalışmanın başlangıçta iki farklı ekip tarafından gerçekleştirilmiş olmasının ortaya çıkardığı bir takım tutarsızlıklar gözlenmektedir. 2001 yılında 2000 nüfus sayımı verileri henüz ilan edilmediği için en günceli 1997 ve 1990 yıllarına ait verilerin çözümlenmesi suretiyle kaleme alınan “Nüfusun Sosyo-Ekonomik Yapısının Mekansal Olarak Çözülmesi ve Nüfus Tahminleri” başlıklı rapordaki kimi konular, 2000 nüfus sayımı verileri baz alınarak nihai İGP raporunda güncellenmek istenmiş, ancak ilk çalışmada kullanılan bazı çözümlenme tekniklerinin tam anlaşılabilmesi nedeniyle bir takım tutarsızlıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle yoğunlaşma katsayısı çözümlenmesi ile belirginleştirilen hususların yeterince anlaşılmadığı görülmektedir. Raporun geneline yönelik bu ve benzeri tespitler çoğaltılabilmekle birlikte, çalışmanın başlangıç aşamasında, araştırma raporlarının birbirinden kopuk iki farklı ekip tarafından gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulursa, benzer tür tutarsızlıkların kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Raporun ikinci kısmında, daha önce de değinildiği gibi temel politika, stratejiler ve eylem alanları

belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu kısımda, Mersin ili ve bölgesel gelişme politikaları başlığı altında dünyadaki bölgesel bloklaşmalar çerçevesinde olup bitenler özetlenmeye çalışılarak, Mersin'in de içinde bulunduğu Doğu Akdeniz havzasının mevcut durumu irdelenmiştir. Dolayısıyla raporun ikinci kısmının ilk başlığında yer alan bölgesel gelişme politikaları, aslında bloklaşma eğilimleri kapsamında izlenebilecek stratejilere ışık tutmayı amaçlamaktadır. İkinci alt başlıkta Mersin'in dünya ve Türkiye içindeki konumu irdelenerek, ilin tarım ve tarıma dayalı sanayiler, ticaret ve turizm açısından RIS Mersin'de olduğu gibi bir potansiyelinin olduğuna değinilmektedir. Bu başlık altında, mevcut eğilimler ve değişkenler dikkate alınarak, Mersin İli nüfusunun 2023'de 2.950.000 civarına ulaşacağını gösterdiğinden bashedilmekte, ancak bu tahminin nasıl hesaplandığına raporun ne ilk kısmında ne de ikinci kısmında değinilmemektedir.¹²

Diğer yandan raporun özellikle ikinci kısmında üzerinde titizlikle durulan konulardan bir tanesi İGP hazırlama çalışmaları sırasında yapılan anketlerdir. Bu kapsamda plan raporundan anlaşıldığı kadarıyla, ikinci kısmın üçüncü bölümden başlayarak, ‘Mersin İlinin Gelişme Sorunsalı’ söz konusu anketlerden temin edilen verilerden hareketle tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bunun için de anket çerçevesinde, Mersin'in gelişmişlik düzeyi, gelişmeye etkileyen sorunlar (genel sorunlar ve yönetsel sorunlar), gelişme olanakları, gelişme yönleri ve önlemlerine ilişkin bir takım ip uçları elde edilmeye çalışılmaktadır. Mersin İGP'de Mersin İlinin atanmış ve seçilmiş yöneticilerine yapılan ankette ili çok gelişmiş, gelişmiş, az gelişmiş gibi ulamlarda değerlendirmeleri istenmiştir. Buna göre de “ankete yanıt veren 1277 kişiden ancak 17'si[nin] (%1,33) Mersin'i çok gelişmiş olarak nitelendir”diği, “%28,27'yi oluşturan 361 kişi[nin] Mersin İlini gelişmiş, yaklaşık %35'i oluşturan 432 kişi[nin] ise Mersin İlini az gelişmiş olarak nitelendir”diği tespit edilmiştir. Raporda, soruyu yanıtsız bırakan “436 kişi olduğu belirtilip, bu kişilerin konu hakkında kararsız olduğunun düşünülebileceği gibi bir yargıya varılmıştır”.

¹² Bununla birlikte, 2001 yılında tamamlanan “Nüfusun Sosyo-Ekonomik Yapısının Mekansal Olarak Çözülmesi ve Nüfus Tahminleri” başlıklı raporda 2023 yılı için değil ancak, 2025 yılı için Mersin İli nüfusunun 2.950.000 kişi olacağını öngörüldüğü bilinmektedir.

Bu yanıtlar karşısında yapılan anketlerden beklenen sonucun alınmadığının belirtildiği raporda, DPT tarafından 1996 yılında yapılan bir çalışmaya göre gelişmişlik sıralamasında Mersin'in tüm ilçelerinin üst sıralarda yer aldığı tespit edilerek, "Mersin İlinin, ilde yaşayan atanmış ve seçilmiş yöneticiler açısından az gelişmiş olarak değerlendirilmesi[nin,] hem yaşanan sorunların varlığının nitelik ve niceliğini, hem de daha yüksek bir gelişme standardı beklentisinin göstergesi olarak değerlendirile"bileceği ifade edilmektedir. Raporun ikinci kısmında, takiben "[k]atılımcı planlama anlayışının gereği olarak, hangi sorunların daha ağırlık taşıdığı ve öncelikle çözümlenmesi gerektiğinin seçilmiş ve atanmış yöneticiler gözüyle değerlendirilmesi" gerektiği vurgulanarak, bu yöndeki anket sorunlarının değerlendirilmesi sunulmuştur. Raporda, "[a]nkete verilen yanıtların değerlendirilmesinde, ankete katılan kişiler birden fazla seçenek belirttiği için toplam alınmamış, çalışmanın amacı doğrultusunda genel eğilimlerin ortaya konması gözönünde tutulmuştur" denilmektedir.

Raporun ikinci kısmında, İGP için yapılan ankete 629 kişiye "[s]ize göre Mersin İlinin en önemli sorunları hangileridir?" sorusunun sorulduğu ve alınan yanıtlar göre "ankete katılanların yaklaşık %36'sı[nın] çarpık kentleşme/plansız yapılaşma ve yerleşmeyi en önemli sorun olarak tanımladığı, altyapı yetersizliğinin ikinci, çevre kirliliğinin beşinci, ulaşım yetersizliğinin altıncı, sağlık ve eğitim sorunlarının ise sekizinci ve dokuzuncu sıralarda sorunlar olduğunun tespit edildiği aktarılmaktadır. Anket sonuçlarının plan için yapılan SWOT çözümlenmesi sonuçlarıyla birleştirildiği raporda, Mersin İli'nin en temel üç sorunu; (1) "Çarpık ve Plansız Kentleşme ve Yapılaşma", (2) "Sağlıksız ve Yetersiz Altyapı" ve (3) "İç ve Dış Göç ile göçün de arttırdığı İşsizlik" olarak tespit edilmektedir. Raporda, kırsal alan sorunlarını tespit etmek amacıyla köy muhtarlarına uygulanan ankettten ise gelir düşüklüğünün en önemli sorun olarak ortaya çıktığına değinilmektedir. Takiben de muhtarların, altyapı eksikliği, işsizlik, eğitim yetersizliği, ulaşım zorlukları, su sorunu gibi kendileri açısından önem arz eden diğer sorunları önemli sorunlar olarak listelediği belirtilmektedir.

"Mersin İlinin Gelişme Sorunsalı" yukarıda özetlemeye çalıştığımız anket çalışması çerçe-

vesinde belirlenmeye çalışıldıktan sonra, raporun ikinci kısmında bu sorunların çözümüne yönelik olarak, dört adet gelişme senaryosu belirlenmiştir. Bunlardan ilki (laissez faire) gelişmenin kendi sürecine bırakılmasını ve sadece mevcut sorunlara çözümler aranmasını öngörmektedir. Bu senaryodaki temel varsayım "Mersin İlinin mevcut potansiyelinin zaten kullanıldığı, bu potansiyelden çevreye zarar vermeden optimal olarak yararlanılabilmesi için bir takım geleceğe yönelik tedbirlere ihtiyaç duyulduğu"dur. 'Sanayi ve Ticaret Potansiyeli Ağırlıklı Gelişme Senaryosu' olarak adlandırılan ikinci senaryoda, "Mersin İlinin sanayi potansiyelinin geliştirilerek bunun, İl'in ticaret potansiyeli ile birleştirilmesi" öngörülmektedir. Üçüncü senaryoda tarım daha ön plana çıkmakta, "tarım-ticaret-turizm sektörlerinin birbirleri ile uyumlu olarak geliştirilebilecekleri, Mersin İlinin mevcut kaynak ve potansiyelleri bu doğrultuda kullanıldıklarında çevreye ve Mersin'in doğal yapısına en uygun gelişmenin sağlanabileceği" öngörülmektedir. Son senaryo ise İGP kapsamında yapılan SWOT analizi sonuçlarından yararlanılarak geliştirilmiş olup, Mersin İlinin temel nitelikleri, halkın ve ilgililerin beklentileri gözönünde tutularak, en az beş odaklı bir gelişme öngörmektedir. 'Sanayi ve Bilim, Kültür, Sanat Destekli Tarım-Ticaret-Turizm' isimli dördüncü senaryoda Mersin'in uzmanlaşacağı sektörler daha geniş bir yelpazede tanımlanmaya çalışılmıştır.

Mersin İGP'de, değişik kuruluşlardan gelen 80 kişiyle yapılan SWOT analizi sonucunda ilin gelişme hedefleri; (1) doğal kaynakların ve coğrafi konumunun değerlendirilmesi, (2) eksiksiz bir altyapının gerçekleştirilmesi, (3) planlı kentleşmeye örnek olacak bir anakent oluşturulması, (4) tarım, turizm ve ticarete gelişmişlik, ve (5) sosyal ve kültürel gelişmişlik olarak saptanmıştır. İlin temel gelişme stratejisi tespit edilirken de "Sanayi ve Bilim, Kültür, Sanat Destekli Tarım-Ticaret-Turizm Merkezi Mersin" adını taşıyan Mersin İl Gelişme Senaryosu temel alınmış, bu senaryonun gerçekleştirilmesi için sektörel, mekansal ve kurumsal stratejilerin belirlenerek, belli bir eylem planına göre yaşama geçirilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda, sektörel gelişme stratejileri sosyal ve iktisadi gelişme stratejileri olarak iki ayrı başlık altında ele alınmış, özellikle iktisadi gelişme stratejileri de kendi içerisinde

tarım, sanayi, turizm, ticaret ve genel olmak üzere farklı başlıklarda irdelenmiştir. Mekansal gelişme stratejileri ise, kentsel ve kırsal gelişme, altyapı, ulaşım, haberleşme, su kaynakları ve çevre başlıkları altında tanımlanmış, ancak bu stratejiler her hangi bir mekansal belge üzerinde gösterilmemiştir. Burada stratejilerin ayrıntısına girmek mümkün olamamakla birlikte, söz konusu stratejilerin tanımlanmasında mümkün olduğunca raporun ilk kısmında sunulan veri ve bilgilerin kullanıldığı söylenebilir. Özellikle, kurumsal gelişme stratejileri kapsamında tüm kuruluşların sürekli planlama ve planlı çalışma anlayışı doğrultusunda hareket etmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Eylem planlarının tanımlanmasından sonra uygulama düzeninin nasıl olması gerektiğini irdeleyen raporun son bölümünde üzerinde tekrar durulan bu “sürekli planlama” yaklaşımının, Mersin İGP’nin esas çıkarımı olduğu söylenebilir.

Mersin İGP’nin gerçekleştirilmesine yönelik eylemlerin, üç ana zaman dilimi içinde planlanması ve bu dilimler içinde yer alan kalkınma planlarıyla uyumlu olması öngörülmüştür. Buna göre 2003-2005 yıllarını kapsayan dönemin kısa, 2006-2012 dönemin orta, 2013-2023 dönemin ise uzun vadeli çalışmaları kapsamına öngörülmüştür. Kısa dönemin “temel özelliği Mersin İl Gelişme Planında öngörülen gelişme stratejilerinin yaşama geçirilebilmesi için gerekli psikolojik, yönetsel ve örgütsel altyapının oluşturulmasıdır”. Bir başka deyişle bu dönem kalkınma için bir “derlenip toparlanma, gerekli hazırlıkları yapma aşaması” olarak tanımlanmıştır. Orta vadeli “dönemin temel özelliği Mersin İlinin sosyal, ekonomik ve fiziki altyapısının 2012 yılında olması gereken düzeyde tamamlanması ve yeni gereksinmelerin önceden karşılanabilmesinin sağlandığı bir yönetsel etkinlik performansına ulaşılmasıdır”. “Özellikle nehir ve dere yataklarının temizlenmesi, istinat duvarlarının yapılması, sel tehlikesi olan yerlerde baraj ve gölet inşaatlarına öncelik verilmesi bu dönemde üzerinde durulması gereken önemli konular” olarak belirlenmiştir. Uzun dönemin temel özelliği ise “hızlı büyüme ve dengeli gelişme, Avrupa standartlarına her alanda ulaşmak olarak” tanımlanmıştır.

Raporun stratejik belge niteliğindeki ikinci kısmının son bölümünde planın “uygulama düzeni”nin nasıl olacağı tanımlanmaya çalışılmıştır. Bunun

için de planın uygulanmasına yönelik yaklaşım, araç ve önlemler; (1) sürekli planlama, (2) kurumsallaşma ve katılımcılık, (3) finansman kaynakları, (4) insan kaynaklarının geliştirilmesi ve (4) yasal ve yönetsel önlemler başlıkları altında irdelenmiştir. Planın uygulanmasında izlenecek genel yaklaşımın ele alındığı sürekli planlama bölümünde, planlamanın süreklilik arz eden bir süreç olması özelliği vurgulanarak, bu yönde bir yöntem geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak, izlenecek yöntemle ilişkin, başlığın kendisinde kullanılan “sürekli planlama” ifadesinden başka bir açıklama getirilmemektedir. “Sektör bazındaki eğitim, sağlık, tarım, sanayi, turizm ana planları yanında, mekan bazında da ilçe, belde ve köy gelişme planları[nın] tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde hazırlanması” öngörülmektedir. Tüm bu planlama çalışmalarının da, ulusal kalkınma planlarının ilke ve hedeflerine uygun olması gerektiği tekrar vurgulanmıştır. İGP’nin amacına ulaşmasının, çok sayıda kuruluş arasında etkin bir eşgüdümün sağlanmasına bağlı olduğuna değinilerek; (1) “[ö]ncelikle planın benimsenmesi ve tanıtılması”, (2) “İl düzeyindeki uygulamaya yönelik düzenlemelerin öncelikle ele alınarak gerçekleştirilmesi”, (3) “[b]elirlenen öncelikli projelerin öncelikle gerçekleştirilerek yönetsel ve toplumsal özgüvenin güçlendirilmesi, geliştirilmesi çalışmalarının yapılması” öngörülmektedir.

Uygulama düzeninin ikinci başlığı olan “kurumsallaşma ve katılımcılık” konusunda, “[h]er hizmet[in], o hizmeti gerçekleştirecek nitelikteki örgütler ve o örgütlerin belli bir disiplin içinde çalışmasıyla, başarılı bir şekilde yerine getirebil”eceğine işaret edilerek, İGP “çalışmalarının başarıya ulaşması[nın] da, bu gereğin yerine getirilmesine, ilgili örgütlerin kurulmasına, varsa geliştirilmesine ve çalışma düzenlerinin belirli kurallara bağlanmasına” bağlı olduğu hatırlatılmaktadır. Kurumsallaşma ve katılımcılık konusunda uygulama düzeninin nasıl olacağı ise; (1) il ve ilçe kalkınma kurulları önerisi, (2) il planlama ve koordinasyon müdürlüğü, (3) Mersin kalkınma ajansı önerisi, (4) Mersin kalkınma bankası önerisi, (5) Mersin yerel yönetimler birliği ve (6) yönetimi geliştirme ve mesleki eğitim merkezi önerisi başlıkları altında irdelenmiştir. Son olarak, uygulama düzeninde (1) yine kalkınma ajansı ve bankası önerilerine gönderme ile finansman kaynaklarının ve (2) sanayi odaklarına gönderme ile

de insan kaynaklarının geliştirilmesinin önemi ayrı ayrı vurgulanmış ve planın uygulanabilmesi için ileriye yönelik (3) ne tür yasal ve yönetsel önlemlerin alınması gerektiği tanımlanmıştır. Burada ilgili bölümlerin ayrıntılarına girmek ne mümkün ne de anlamlı olmayacağı için sadece başlıkların bir sunumu yapılmıştır.

4. Sonuç Yerine

Tarihsel olarak incelendiğinde İl genelinde kalkınma amaçlı bir planlamanın gerekli olduğu yönündeki ilk gelişmeleri, Özşen'in (1988a, 1988b ve 1988c) de işaret ettiği gibi, 1970'lerde önce yıllık kalkınma programlarında, sonra da Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında görmekteyiz. Ne var ki, bu ön çalışmalara ve 1970'lerdeki İLMİP deneyimlerine rağmen ilk İGP deneyim ve girişimlerinin ortaya çıktığı döneme kadar, söz konusu planlar için kendi iç tutarlığı olan bir yöntem ortaya çıkarılamamıştır. Benzer bir şekilde, Özşen (1988c: 394), 1971 yılında yürütülen pilot projelerde, "İllerin farklı niteliklerde olması ve araştırma yapan il danışmanları [(DPT uzmanları)] ile bu illerde görevli yöneticilerin değişik görüşleri benimsemeleri nedeniyle değişik metodların uygulandığı"nı aktarmaktadır. Ancak bunca birikime rağmen, Mersin İGP'de olduğu gibi, İGP hazırlama işine ilk defa girişen planlama ekipleri, 1970'lerdeki İLMİP öncesi deneyimlerde olduğu gibi kendi yöntemlerini kendileri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Hem İLMİP öncesi deneyimler hem de İLMİP deneyimine rağmen, Mersin İGP dahil ilk İGP'lere bir yöntem geliştirilmeden başlanmış olması, aslında yakın tarihimizden bir ders çıkaramadığımızı ve deyim yerinde ise durmaksızın tekerleği yeniden icat ettiğimizi göstermektedir.

İGP için DPT tarafından süreç içerisinde görece tanımlı bir yöntemin geliştirilmesi ile birlikte, Bolu, Düzce ve Artvin İGP'lerinde ilk örneklerine gördüğümüz deneyimler ortaya çıkmıştır. Bu deneyimlerde, hazırlanan araştırma raporlarının müelliflerinin kimler olduğunun belli olduğu ve söz konusu raporların ayrı ayrı yayımlandığı, bunun yanı sıra bu raporların özetlerinin yer aldığı ayrı bir çalışmanın da hazırlandığı görülmektedir (örneğin Artvin için Artvin Valiliği (2005), Cengiz, Tüfekçioğlu ve İskender (2005), Eroğlu ve diğ. (2005), Tüfekçioğlu ve diğ. (2005), Güner

ve diğ. (2005), Öztürk ve Olgun (2005a), Öztürk ve diğ. (2005), Tüfekçioğlu, Yavuz ve Duman (2005), Güner ve Altıntaş (2004), Öztürk ve Olgun (2005b) ve Bolu ile Düzce için de Sarı (2003), Aydın (2003), Eser Şerifoğlu (2003), Öke (2002, 2003 ve 2004), Güler, Can ve Mayda (2004), Güler, Can ve Yeşildal (2003), Tatar (2003 ve 2004), Ulusoy (2002 ve 2004), Yosmaoğlu ve Engin (2002 ve 2004), Yüçetürk (2002 ve 2004), Aydın ve Engin (2002), Eser ve Şerifoğlu (2002) tarafından hazırlanan raporlar incelenebilir). Ancak Mersin için gerek Eraydın (2001), Beyhan (2001), Zorlu (2001), Ünlü (2001), Burat ve Sarıkaya (2001) tarafından hazırlanan araştırma raporlarına gerekse nihai İl Gelişme Planı belgesine (Mersin İGP, 2004a ve 2004b) her hangi bir yerden topluca ve doğrudan ulaşmak mümkün değildir. Mersin İGP'nin nihai raporunda, mevcut durum tespitine ilişkin olarak sunulan bilgilerin, tek bir rapor çatısı altında verilmesi yerine, ayrı ayrı araştırma raporları olarak verilmesi kuşkusuz çok daha uygun olurdu. Bunun yanı sıra, mevcut durum çözümlerinin kısa bir özeti yine ayrı bir ciltte sunulabilirdi. Esasen 2001'de tamamlanan ve mekansal çalışma grubu tarafından hazırlanan araştırma raporları, bu mantık çerçevesinde ayrı ayrı hazırlanmış ve tüm raporlara ilişkin özet bir rapor da ayrıca derlenmişti. Yukarıda değindiğimiz gibi tarihsel olarak daha sonra hazırlanan diğer pek çok İGP deneyimlerinde de zaten benzer bir mantıkla hareket edildiğini görmekteyiz.

İGP deneyimleriyle ilgili bir diğer önemli husus, kanaatimizce, il düzeyinde bir planlama faaliyetinin kimler tarafından gerçekleştirileceği konusudur. Bu kapsamda, Türkiye'de kalkınma planlarının gereklerine uygun olarak il düzeyinde APK birimleri olarak, İLMİP çalışmalarında da etkin roller üstlenmesi beklenen "İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlükleri"nin süreç içerisinde kurulduğunu görmekteyiz. Bu müdürlüğün görevleri incelendiğinde, bugünkü anlamda İl Gelişme Planları'nın hazırlanmasından beklenen bütün sorumlulukları üstlendikleri görülmektedir. Gerçekten de, il ve ilçe planlama birimlerinde görevlendirilecek planlama uzmanlarının görev ve sorumlulukları gözden geçirildiğinde (Özşen, 1988a: 52): (1) görevlendirildikleri il ve ilçenin sosyo-ekonomik yapısına yönelik araştırmalar yapmak, gerekli envanterleri hazırlamak, il ve ilçenin kalkınmasına yönelik yatırım önerileri

geliştirmek; (2) illerde valinin ve Planlama ve Koordinasyon Müdürünün, ilçelerde kaymakamın, planlama ve koordinasyon konularında vereceği işleri yapmak; (3) mahalli idare yatırımlarının izlenmesi ve geliştirilmesi konularında gerekli incelemeleri yapmak ve görüşlerini bildirmek; (4) verilecek diğer görevleri yapmak gibi işlerden sorumlu oldukları görülmektedir. O zaman, kendimize şu soruyu sormamız gerekiyor: İl düzeyinde planlama çalışmalarının kurumlaşması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve bu birimlere planlama uzmanlarının alınması olmasına rağmen, 2000’li yılların başında karşımıza çıkmaya başlayan İGP’ler, neden kurum (valilik) dışı ekiplere yaptırıldı? Bu planlar Valilikler bünyesindeki İl Planlama Uzmanlarının yapılamaz mıydı?

Elbette söz konusu planlar, İl Planlama ve Koordinasyonu Müdürlüklerince yapılabilirdi, ki bazı İGP’lerin sekreteriyasının daha önce de değinildiği gibi zaten ilgili birimler tarafından üstlendirildiği ya da bazılarının raporlarının ise söz konusu birimlerde çalışan uzmanlar tarafından kaleme alındığı bilinmektedir. Bununla birlikte, İGP’lerin ağırlıklı olarak üniversitelerle işbirliği içinde yapıldığı gözlenmektedir. Burada stratejik konunun, Beyhan’ın (2009) vurguladığı gibi, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüklerinde çalışacak uzmanların temel niteliklerinin doğru tanımlanması olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de, mekansal bir takım kaygılar barındırması gereken İGP’lerin halen etkin bir şekilde mekansallaştıramadığı gözlenmektedir. Hazırlanan İGP’lerin hiç birinde mekansal bir strateji belgesi bulunmamakta ve çoğunda da yapılan çözümlemeler etkin bir şekilde mekansallaştırılmadan sunulmaktadır. Beyhan’ın (2009: 149-150) işaret ettiği gibi İGP’lerden temel beklentilerden birisinin alınan kararların mekansallaştırılması olduğu gözönünde bulundurulursa, böylesi bir sorumluluğun ancak İl Planlama Uzmanı olarak kariyer yapabilecek meslek grupları arasına Bölgesel Planlama ve Kalkınma konusunda ihtisas yapmış uzmanların ya da bu uzmanların temin edilememesi durumunda ise Şehir ve Bölge Planlama mezunlarının dahil edilmesi ile mümkün olabileceği ortaya çıkmaktadır. Bu meslek grubunun sürece katılımı, İl Gelişme Planları’nın mekansallaştırılmasını da sağlayacaktır.

Buraya kadar yapılan irdelemelerde sergilediğimiz tavır, İl düzeyinde kalkınma amaçlı bir plan yapılmak isteniyorsa, göz ardı edilemeyecek bazı hususların, hem Mersin deneyimi hem de genel tarihsel süreçten çıkarsanmasıdır. Ancak yıllar önce Tekeli’nin (1972) yaptığı gibi il düzeyinde bir planlama yaklaşımı olarak İGP’lerin bölgesel kalkınma için doğru bir yaklaşım sunup-sunmadığı da sorgulanabilir. Halen kısmen tazeliğini koruduğu için Tekeli’nin (1972) çalışmasının ilgili kısımlarının burada kısaca özetlenmesi oldukça yerinde olacaktır: İlk iki kalkınma planında hazırlanması öngörülen ‘bölge planları’nın, Üçüncü Beş Yıllık Plan’da yerini ‘İl Planları’na bıraktığını vurgulayan Tekeli (1972), söz konusu değişikliğin arkasındaki unsurları irdelemek için öncelikle Üçüncü Beş Yıllık Plan’da il planının nasıl ele alındığını çözümlemeye çalışır. Yaptığı çözümleme neticesinde Üçüncü Beş Yıllık Plan’da öngörülen il planlarının, sadece mahalli idareler tarafından kendilerine tahsis edilecek fonların daha etkin kullanılmasına yönelik planlar olmadığı, “aynı zamanda illerin kalkınma planlarını hazırlayacak” türde planlar olduğu tespitinde bulunan Tekeli (1972: 74), söz konusu planların “fonksiyon bakımından il ölçeğinde ‘bölge planlama’ teknikleri ile hazırlanacak planlar olduğu” sonucuna ulaşır. Özşen (1988a, 1988b, 1988c) gibi, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında her il için yapılması öngörülen İLMİP’nin güçlü araçlarla donatıldığını tespit eden Tekeli (1972), doğal olarak, önerilen bu yeni plan aracının bölge planlamadan farklılaşmadığına işaret eder ve haklı olarak da kendisine şu soruyu sorar: “Öyle ise plan niye ‘bölge planlama’ [kavramını] değilde ‘il planlama’ [kavramını] önermektedir”. Bu sorunun cevabı aslında kısmen Üçüncü Beş Yıllık Plan’da ortaya çıkmakla birlikte, Tekeli (1972: 75) söz konusu cevabı özellikle Memduh Aytür’ün bir kitabına gönderme yaparak vermektedir:

Tekeli’nin (1972: 74) de açığa vurduğu gibi Üçüncü Beş Yıllık Plan’da, özellikle geri kalmış bölgeler için hazırlanması öngörülen özel kalkınma planlarının, [ulusal] bütünlük ilkesine ters düşen uygulamalara yol açacağı endişesi vardır ve bu nedenle planda bu tür uygulamalara kesinlikle son verilmesi hedeflenmektedir. İşte bu noktadan hareketle, yapılacak çalışmalarda Devlet Planlama Teşkilatı’nın esas olarak il planlama tekniklerini kullanması öngörülmektedir. Bu öngörü yine

Tekeli'nin (1972) Memduh Aytür'ün kitabına gönderme ile değindiği gibi dönemin Anayasa'sında yer alan temel bazı hükümler tarafından şekillendirilmiştir. Öyle ki, dönemin Anayasa'sında tüm ülke için milli sosyo-ekonomik plan yapmak, bir Anayasa ödevi olarak tanımlansa da, mahalli sosyo-ekonomik planların "ilden geniş çevreler" için yapılamayacağı (Anayasa Madde 115) ve mahalli sosyo-ekonomik planların "milli planın bütünlüğünü" bozmayacağı (Anayasa Madde 129) hükmü getirilmektedir. Dönemin Anayasa'sının bu hükümlerinden, Üçüncü Beş Yıllık Plan'da niye bölge planlaması değil de il planlaması kavramının önerildiği gayet açık hale gelmektedir. Tekeli'nin (1972: 75) de işaret ettiği gibi Anayasa bölge yerine il ya da çevre sözcüğünü seçmiştir.

Ancak, yine Tekeli'nin (1972: 75) değindiği gibi aynı Anayasa'nın 114'inci maddesinde, "[b]elli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirebilir" hükmü yer almaktadır. Söz konusu maddenin gerekçesine bakıldığında, kalkınma ve planlamada; bölgelere ilişkin sorunların bir bütün olarak ele alınabilmesi, özellikle "bir veya bir kaç kamu hizmetini yahut hizmet grubunu içine alan teşkilatın kurulabilmesi ve bunların yetki genişliğine sahip olabilmesi"ni mümkün kılabilmek için oldukça geniş bölgelerin oluşturulmasının bir zorunluluk haline geldiğine değinilmektedir. 114. Madde'ye ilişkin bu gerekçeler, Tekeli'nin (1972: 75) de ima ettiği gibi bölge yerine il planlaması yapılması hakkındaki dönemin Anayasasına dayandırılan yorumun geçerliliğini tümünden sarsmaktadır. Diğer bir deyişle, "[b]ir planlama biçiminin rasyonelini yalnız ... hukuk kalıpları içinde tartışmak yetersiz" kalmaktadır (Tekeli, 1972: 75).

Nitekim Tekeli (1972) o dönem "[m]erkezi idarenin taşra teşkilatının il düzeyinde değil bölge düzeyinde örgütlenmesi[ni,] bu yöndeki gelişmenin bir kanıtı" olarak göstermekte ve Üçüncü Beş Yıllık Plan'da getirilen önerilerin, "bölgesel kuruluşların gelişmesini önlemek ve bunları il düzeyine döndürmek" amacıyla olduğunu vurgulamaktadır. Gerçekten de Türkiye'nin hızlı "gelişmesi sonucunda il büyüklükleri başarılı bir [bölgesel] planlama için küçük kalmış", buna

koşut olarak da günümüzde herkesin malumu olduğu üzere Kalkınma Ajansları NUTS2 düzeyinde operasyonel kılınmıştır. Ancak, bölge düzeyindeki planlama faaliyetleri günümüzde halen bir şekilde idari bölünmeye uydurulmaya çalışılmaktadır. Halbu ki, Tekeli'nin (1972: 75) değindiği gibi yapılması gereken "gelişmiş bir sistemi, içine sığmadığı eski kalıbına sokmağa çalışmak değil", "[b]ölgesel bir organizasyonu teşvik etmek" olmalıdır. Nitekim Tekeli (1972: 75) çalışmasında, 1961 Anayasa'nın bir ülkenin mekansal alt bileşenleri olarak il adındaki birimlerden bahsettiğini, bununla birlikte söz konusu mekansal birimlerin büyüklüğü hakkında bir kısıtlama getirmediğini hatırlatarak, teknolojik ve iktisadi gelişmeye koşut olarak istenilmesi durumunda daha büyük il sınırlarının tanımlanabileceğini ve söz konusu mekansal birimlerin aslında bölge kavramı ile örtüşürülebileceğini önermektedir. Böylesi bölgelerin düzgüsel bir takım ölçütler değil, işlevsel birliktelik ve tamamlayıcılıklar göz önünde bulundurularak tanımlanacağı aşikardır. Ancak, doğal olarak Tekeli (1972) söz konusu çalışmasında böylesi işlevsel bölgelerin nasıl tanımlanabileceği konusuna girmemektedir. Bununla birlikte, tanımlanabilecek işlevsel bölgelerin hukuken nasıl meşrulaştırılabileceğini açığa vuran çözümlemesi, söz konusu bölgelerin operasyonel kılınması bakımında oldukça değerlidir. Tekeli'nin (1972) de belirttiği gibi "**[k]amu hukuku gelişmeyi sınırlandırıcı değil gelişmeyi kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı yorumlara tabi tutulmalıdır**" [vurgular eklenmiştir]. Ancak, Tekeli'nin (1972: 76) değindiği gibi, Türkiye'de 1970'lerde yaşanan pratik, maalesef bölgesel planlamanın bütünlük ilkesini bozacağı endişesi ile valilerin kaybolan kontrollerini yeniden güçlendirmeye çalışan "il planlaması" kavramını doğurmuştur. 1990'ların ikinci yarısından itibaren ise 1970'lerdeki deneyimlere bir öykünme sonucu ortaya çıktığı anlaşılan İl Gelişme Planları karşımıza çıkmıştır.

Bu konudaki tezatlıklara değinen Tekeli (1972: 76), şimdiye kadar Türkiye'de hazırlanan bölge planlarının başarısızlığa uğramasının arkasındaki en önemli nedenlerden birisi olarak, sanıldığı aksine söz konusu planların merkezi denetimden yoksun olmalarını değil hepsinin devlet planına aşırı derecede bağlı olma çabası içinde olmalarını göstermektedir. Beş yıllık planların, "kararlar

sisteminin bir bütün şeklinde en üst seviyeden en alt seviyeye kadar uzanmasını” öngördüğüne değinen Tekeli (1972: 76), tümdengelimli mantıkla kurulmaya çalışılan böylesi bir bütünlüğün başlangıçta doğru gibi görünse de, söz konusu yaklaşımın planlama kuramı içerisinde diğer almaşıklara göre üstün olup olmadığını tartışmalı olduğunu vurgular. Tekeli’ye (1972: 76) göre, daha da önemlisi, bir “il planlama” dizgesi “kurulsa bile, hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Planı’nın, bu planların bir bütünü parçaları olarak hazırlanmasına [izin] verecek bir yapıda olup olmadığıdır”. “Üçüncü Beş Yıllık Planı’nın yapısının bu yönde çok geliştirilmeğe ihtiyacı” olduğunu tespit eden Tekeli (1972: 76), böylesi bir geliştirme için herşeyden önce “bir ülkesel fiziki planlama” dizgesinin kurulması gerektiği tespitinde bulunur.

Kalkınma planının “bütünlüğünün sağlanmasının il planlamasından beklenmesi ile, il planlamasına verilen [işlevler] arasında” bir takım çelişkiler olduğuna da dikkat çeken Tekeli (1972: 76), il planlamasından esasen bölgeler arası dengesizliği azaltmasının beklendiğini, ancak böylesi bir “ele alıştırma bölgeler arası dengesizlik sorununun ülkesel ölçüde alınacak kararlarla değil, il ölçüündeki planlarla çözülmek istenmesi[nin], planın bu konudaki seçmeleri düşünülürse, il ölçüündeki plan” bağımsız hale getirilmeden mümkün olamayacağını ifade eder. Yine Tekeli’nin (1972: 76) deyimiyle, “[y]a il planları bu fonksiyonu yerine getiremeyecektir, ya da bağımsız olacaktır”. İrdelemesinin sonunda Tekeli (1972: 76), Üçüncü Beş Yıllık Planda önerilen “İl Planları” gibi “yeni planlama tiplerinin yeterince geliştirilmemiş veya düşünülmemiş öneriler olduğu” sonucuna ulaşır. Biz de, Tekeli’nin (1972) bundan yaklaşık 40 yıl önceki yorumlarına katılıyor, İGP’lerin de, İLMİP ile benzer sorunlar taşıdığını vurgulamak istiyoruz.

Kaynakça

Akay, A. ve Kılınç, N. (2009) “Yerel ve Bölgesel Fiziksel Planlama İlişkileri Mersin Örneği”, 4. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri 1 kitabı içinde, Desen Ofset A.Ş., 461-474.

Akdoğan, A. ve Tamer, M. (2009) “Yerel ve Bölgesel Yönetim Planlama İlişkileri Mersin Örneği”, 4. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri 1 kitabı içinde, Desen Ofset A.Ş., 475-485.

Akkahve, D., Elvan, L. ve Özasan, M. (1996) Burdur İl Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/burdur/1996.pdf>.

Artvin Valiliği (2005) Artvin İl Gelişme Planı (AGEP), Artvin Valiliği ve Kafkas Üniversitesi, Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/aigp_raporu.pdf

Aydın, B. ve Engin, F. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Tarım Sektörü Raporu, Düzce.

Ayten, A.M. ve Dede, O.M. (2009) “Ülkemizdeki Planlama Sistematiğinin Mersin’deki Yönetim Planlama Ölçeğinde İrdelemesi”, 4. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri 1 kitabı içinde, Desen Ofset A.Ş., 487-494.

Bestelci, E. (2009) “Kalkınma Politikalarında Bölgesel Yerel Planlama Boyutu ve Ölçek Sorunu”, 4. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri 1 kitabı içinde, Desen Ofset A.Ş., 513-526.

Beyhan, B. (2001) İçel İl Gelişme Planı Araştırma Raporları, İçel’in Sosyo-Ekonomik Yapısının Mekansal Olarak Çözümlemesi ve Nüfus Tahminleri, basılmamış teknik rapor, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://www.geocities.com/burakbeyhan/mersin.zip>

Beyhan, B. (2009), “Üst Ölçek Planların İzlenmesi ve Degerlendirilmesi Üzerine: Kentsel ve Bölgesel Gözlemlerinin Gereklikliği (On the Evaluation and Monitoring of Upper Scale Plans: The Neccesity of Urban and Regional Observatories)”, in 3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: ‘Planlamadan Uygulamaya’ - Bildiri Kitabı, Matsa Basımevi, 133-203.

Bircan, İ., Kulhan, E., Özasan, M. ve Sabuncu, A. (2000) Osmaniye İl Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/osmaniye/2000.pdf>.

Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (1996) Kilis İl Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/kilis/1996.pdf>.

Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (1997) Sinop İl Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/sinop/1997a.doc>.

Burat, S. ve Sarıkaya, Y. (2001) İçel İl Gelişme Planı Araştırma Raporları, Doğal Kaynaklar Raporu, basılmamış araştırma raporu.

Cengiz, T., Tüfekçioğlu, A. ve İskender, A. (2005) AGEP Turizm Sektörü Raporu, Artvin, internet

üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_turizm.pdf

Çınar, T. ve Çiner, C.U. ve Zengin, O. (2009) "Metropolitan Alanlarda Bütünleştirme ve Ulusal Kalkınma", 4. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri 1 kitabı içinde, Desen Ofset A.Ş., 495-511.

Çoker, Ziya (1981) "Yeniden Düzenleme Çalışmalarında Yöntem: İçişleri Bakanlığı İÇ-DÜZEN Örnekolayı", Amme İdaresi Dergisi, 14(3), 71-81.

Devlet Planlama Teşkilatı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (1997) Çanakkale İl Raporu.

Devlet Planlama Teşkilatı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (1997) Gümüşhane İl Raporu.

Dokuzoğuz, N. ve Epikman, M. (1997) Hatay İl Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/hatay/1997.pdf>.

DPT (1995) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf>

DPT (2000) Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara, internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf>

DPT (2006) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu, İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları, Alt Komisyonu Raporu, Ankara.

DPT (2008) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, internet üzerinden indirilebilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/öik702.pdf>

Eraydın, A. (2001) İçel İl Gelişme Planı Çalışmaları: Sanayi Çalışma Raporu; İçel Sanayinin Gelişimi, Sorunları ve Geleceğine Yönelik Kestirimler, basılmamış araştırma raporu.

Eroğlu, H., Öztürk, A., Tüfekçioğlu, A. ve İmamoğlu, S. (2005) AGEPE Teknik Altyapı Raporu: İletişim, Ulaşım, Enerji, Su ve Kanalizasyon, Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_teknik_alt_yapi.pdf

Erşahin, G. ve Şerifeken, İ. (2002) Bolu İl Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/bolu/2002.pdf>.

Eser, U. ve Şerifoğlu, F.S. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Sanayi Sektörü Raporu, Düzce.

Geray, C. (1997) "Bölgesel Gelişme için Planlama ve Örgütlenme", SBF Dergisi, 52(1-4), 299-313.

Güler, A., Can, T., ve Mayda, A. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: İnsan Kaynakları, Bolu Valiliği.

Güler, A., Can, T., ve Yeşildal, N. (2003) Düzce İl Gelişme Planı, İnsan Kaynakları (Eğitim, Kültür ve Sağlık) Sektör Raporu, Düzce.

Güner, S. ve Altıntaş, A., (2004) AGEPE İnsan Kaynakları (Eğitim) Sektör Raporu (Taslak), Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_egitim.pdf

Güner, S., Tüfekçioğlu, A., Öztürk, A. ve Eroğlu, H. (2005) AGEPE Ormanlık Sektör Raporu (Taslak), internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_orman.pdf

İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı (1988) Mülki ve Mahalli İdareler Düzeyinde Planlama, Sevinç Matbaası, Ankara.

Mersin İGP (2004a) Birinci Bölüm, Mesin Valiliği, basılmamış rapor.

Mersin İGP (2004b) İkinci Bölüm, Mesin Valiliği, basılmamış rapor.

Öke M.K. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Yönetmel ve Kurumsal Yapı Raporu, Düzce.

Öke, M.K. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Yönetmel ve Kurumsal Yapı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.

Özaslan, M., Elvan, L. ve Akkahve, D. (1996) Afyon İl Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/afyon/1996.pdf>.

Özaslan, M., Erşahin, G., Akkahve, D. ve Sabuncu, A. (2001) Düzce İl Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/duzce/2001.pdf>.

Özşen, T. (1988a) "İçişleri Bakanlığında Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Hizmetleri", içinde Mülki ve Mahalli İdareler Düzeyinde Planlama, Sevinç Matbaası, Ankara, 1-58.

Özşen, T. (1988b) "İl ve İlçe Düzeyinde Planlama, Koordinasyon ve İzleme", içinde Mülki ve Mahalli İdareler Düzeyinde Planlama, Sevinç Matbaası, Ankara, 145-246.

Özşen, T. (1988c) "Yerel Yönetimler ve Planlama", içinde Mülki ve Mahalli İdareler Düzeyinde Planlama, Sevinç Matbaası, Ankara, 365-423.

Öztürk, A. ve Olgun, Y. (2005a) AGEPE Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Yapı Raporu (Taslak),

- Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_nufus_sosyo_ekonomik_raporu.pdf
- Öztürk, A. ve Olgun, Y. (2005b) AGEPE Ticaret, Mali Yapı ve Bankacılık Raporu (Taslak), internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_ticaret_raporu.pdf
- Öztürk, A., İmamoğlu, S., Eroğlu, H. ve Olgun, Y. (2005) AGEPE Sanayi Sektörü Raporu (Taslak), internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_sanayi_raporu.pdf
- Sürgit, K. (1968) "Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) Yönetim Kurulu Raporu ve Uygulanışı", Amme İdaresi Dergisi, 1(2), 1-10.
- Tatar, Y. (2003) Düzce İl Gelişme Planı, Çevre ve Mekansal Gelişme Sektörü Raporu, Düzce.
- Tatar, Y. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Çevre ve Mekansal Yapı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- Tekeli, İ. (1972) "Üçüncü Beş Yıllık Plan Üzerine Genel Bir Değerlendirme", Elektrik Mühendisliği, 17, Sayı: 192, 52-80.
- Tüfekçioğlu, A., Sarıyıldız, T., Ermiş, E. ve Onur, Ö. (2005) AGEPE Tarım Sektörü Raporu, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_tarim.pdf
- Tüfekçioğlu, A., Yavuz, C. ve Duman, N. (2005) AGEPE İnsan Kaynakları (Sağlık) Sektör Raporu, Artvin, internet üzerinden ulaşılabilir, http://www.artvin.gov.tr/eski/igp/agip_saglik.pdf
- Ulusoy, M. (2002) Düzce İli Gelişme Planı, Nüfus ve Sosyal Yapı, Sektör Raporu, Düzce.
- Ulusoy, M. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Nüfus ve Sosyal Yapı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- Ünlü, T. (2001) İçel İl Gelişme Planı Araştırma Raporları, Turizm Raporu, basılmamış araştırma raporu.
- Yavuz, F. (1974) "Köyden Şehre Göç ve Şehirleşme (Çevre Sorunları, Özellikle Toprak Açısından)", Hacettepe Üniversitesi - ANKARA, Türkiye'nin Gelişme Eğilimleri Konferansı, 10-15 Haziran 1974, Köyden Şehre Göç ve Şehirleşme, 1-10.
- Yosmaoğlu, N., ve Engin, F. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Hizmetler Sektörü Raporu, Düzce.
- Yosmaoğlu, N., ve Engin, F. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Hizmetler Sektörü, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- Yüctürk, E. (2002) Düzce İl Gelişme Planı, Teknik Altyapı Projesi, İletişim, Ulaşım, Enerji, Su ve Kanalizasyon, Düzce.
- Yüctürk, E. (2004) Bolu İl Gelişme Planı: Teknik Altyapı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayını.
- Zorlu, F. (2001) İçel İl Gelişme Planı Araştırma Raporları, Ulaşım ve Altyapı Raporu, basılmamış araştırma raporu.